

ONDŘEJ KUNDRA

Putinoví

JAK RUŠTÍ ŠPIONI KRADOU NAŠE TAJEMSTVÍ

agenti

Bizbooks®

Ondřej Kundra

Putinovi agenti

Jak ruští špioni kradou naše tajemství

BizBooks

Brno 2016

Putinovi agenti

Jak ruší špióni kradou naše tajemství

Ondřej Kundra

Odborný korektor: Jiří Sobota

Obálka: Pavel Ševčík

Odpovědná redaktorka: Lenka Čížková

Technický redaktor: Jiří Matoušek

Objednávky knih:

www.albatrosmedia.cz

eshop@albatrosmedia.cz

bezplatná linka 800 555 513

ISBN 978-80-265-0455-9

Informace o knihách z nakladatelství BizBooks:

www.bizbooks.cz

www.facebook.com/NakladatelstviBizBooks

www.twitter.com/BizBooks_knihy

Vydalo nakladatelství BizBooks v Brně roku 2016 ve společnosti Albatros Media a. s. se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4. Číslo publikace 23 642.

© Albatros Media a. s. Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vydavatele.

1. vydání

ALBATROS MEDIA a.s.

Řekli o knize *Putinovi agenti*

„Mimořádně povedené. Tato kniha Ondřeje Kundry je víc než jen chvá-lyhodný výsledek vysoce profesionálně a poctivě odvedené práce in-vestigativního žurnalisty. Je to poutavé a poučné čtení, které vás vtáhne do děje zpravodajských her a zároveň vám pomůže pochopit řadu sou-vislostí a historických příčin. A to vše bez laciných náznaků a nepodlo-žených konspiračních teorií.“

**Petr Kolář, diplomat, bývalý velvyslanec
v Moskvě a ve Washingtonu**

„Kdo má rád špionážní thrillery, nemusí sahat po fikci. Kniha Ondře-je Kundry *Putinovi agenti* je stejně napínavá, přestože jsou v ní skuteč-né příběhy. Ruské tajné služby, pověstné svojí brutalitou a promyšlenou strategií, si vybraly Česko za jednu ze svých základen pro operace v Ev-ropě. To není fikce, to je jeden z mnoha poznatků, jež si čtenář po pře-čtení Kundrovy knihy odnese. Kromě toho si však odnese také zážitek z dynamicky napsaných kapitol, jež díky profesionální práci investiga-tivního novináře společně tvoří plastický obraz mrazivé reality.“

**Martin M. Šimečka,
editor týdeníku *Respekt***

Rodičům
A v upomínce na moji babičku

Měl dva životy – jeden život zjevný a veřejný, který viděl každý, komu bylo líbo, plný relativní pravdy a relativní lži, docela podobný životu svých známých a přátel, a druhý – probíhající tajně.

Anton Pavlovič Čechov, O lásce, povídka *Dáma s psičkem*
(přeložili Emanuel Frynta, Jaroslav Hulák a Anna
Zahradníčková, Odeon, Praha, 1976)

Obsah

1. Rýhy v podlaze	9
2. Stále se rozšiřovat	26
3. Zrození vůdce	41
4. Magnického zákon	53
5. Nová šlechta	66
6. Oči přelepené páskou	78
7. Opět spolu	89
8. Znehybnělá společnost	103
9. Rezidentura	119
10. Praha v záři slunce	130
11. Cestovatel	140
12. Vedoucí kolotoče	158
13. Čtyři krtci v Tallinnu a unesený muž	180
14. Epilog	191
Poděkování	196
Rejstřík	197

Rýhy v podlaze

To se přece nikdy nemělo stát, šeptá vyděšený muž v kabině rodinného opelu, stojícího na krajnici zapadlé středočeské silničky, a odvrací hlavu od ještě vyděšenější manželky a dcery. „To se nemělo stát,“ opakuje dokola. Pak startuje a popojíždí hlouběji do březového lesa. „Už se asi nikdy neuvidíme,“ sděluje šokované rodině a s počítačem v příručním zavazadle mizí mezi stromy. Žena stojí paralyzovaně na místě a nechápavě hledí za vzdalující se siluetou manžela. Snad jde o nějaké nedorozumění, myslí si, když ale ani po dlouhém čekání muž nepřichází, propadá panice.

Stále jasněji jí dochází, že uprostřed liduprázdných milovických lesů, v bývalém vojenském prostoru okupačních vojsk Varšavské smlouvy, skutečně zůstala s malou dcerou sama. Vítr jemně čechrá okolní březové listí. Místo, které by za jiných okolností lákalo k příjemné rodinné procházce, se pro ni stává ztělesněním hrůzy. Na policii ale překvapivě nejede. Vzhledem k tomu, že jejich manželský vztah nebyl v poslední době zrovna harmonický, míří domů a doufá, že se otec jejich dvou dětí do pár dní zase vrátí.

Ani po čtyřech dnech a bezesných nocích se však situace nemění, a tak se stále vyděšenější žena přece jenom vydává na policejní stanicí. Do protokolu vypovídá chvějícím se hlasem a bezprostředně poté se rozjíždí pátrání. To je zároveň okamžik, kdy se zpráva o nepříjemné rodinné události poprvé dostává na veřejnost. *Nymburský deník* zveřejnil 17. září 2009 na první straně text s titulkem *Lesy u Milovic plné policistů! Hledali muže, který zmizel*. Podobných článků o někom, kdo se ztratí a je hledaný, se každý rok objevuje řada, nic tedy nenاسvědčovalo tomu, že zrovna v tomhle případě jde o něco výjimečného. Autor na jednadvaacetí rádcích informoval, že se do akce zapojilo 35 policistů včetně psovodů a že ze vzduchu pročešával les vrtulník s termokamerou.

Hledaný byl popsán jako jednačtyřicetiletý muž, jenž měl šest dní před tím opustit svou manželku na kraji lesa u Lipníka na pomezí Nymburska a Boleslavska. Ženě se svěřil, že má problémy, a od té doby ho nikdo neviděl. Pátrací akce po zmizelém začala podle velitelského času v 9:43. „Manželka ho naposledy viděla v sobotu 12. září u závory na kraji lesa. Předal jí mobilní telefon, u sebe by měl mít notebook,“ řekl tehdy *Nymburskému deníku* velitel akce, vrchní komisař František Kuneš.

Policisté vytvořili rojnici v padesátimetrových rozestupech, na vytyčeném konečném stanovišti se měli sejít v 10:30. Prohledávaná trasa byla dlouhá zhruba čtyři kilometry. I když policisté procházeli sektor sem a tam opakovaně, muže se nepodařilo najít a velitel operace po poledni pátrání odvolal. Případ byl následně předán kriminalistům do Mladé Boleslavi, ale ani ti v dalších týdnech a měsících na žádnou stopu, která by vedla k hledanému, nepřišli. V regionálních denících několikrát vyšel policejní inzerát s popisem – „muž vysoký 185 až 190 centimetrů, má hnědé oči a rovné černé vlasy“ – na policii ale nikdy žádné echo nepřišlo. Jako by se po něm slehla zem.

Podobných případů se ročně stane několik tisíc. Tohle je ale přece jen trochu jiný příběh. Zatímco policisté netušili, koho přesně hledají, v pražské centrále kontrarozvědky BIS propukla panika. Její šéfové již nějakou dobu věděli, že mají vážný problém – muž, který se ztratil, nikdy neměl uniknout. Robert Rachardžo byl totiž do téhle chvíle jedním z největších úspěchů práce BIS od roku 1989. Pracoval jako špion v ruských službách a byl hlavní postavou v jedné z nejutajenějších operací české kontrarozvědky od pádu železné opony. BIS ho dlouho, aniž by si toho jakkoliv povšimnul, sledovala a díky tomu se dostala k zásadním informacím o fungování Putinových agentů.

BIS zároveň zjistila, že se Rachardžo dostal do těsné blízkosti tří vysoce postavených velitelů české armády a vinou jejich selhání vynášel do Ruska citlivé informace. Aby dál neohrožovali bezpečnost Česka, museli generálové odejít do civilu a Rachardžo měl být využit k hlubší spolupráci, aniž by to Moskva věděla. Místo husarského kousku BIS – čili naverbování tzv. dvojitého agenta – ale přišlo fiasko. Rachardžo tajně službě krátce po navázání přímého kontaktu zmizel doslova před očima.

Kdyby Robertu Rachardžovi někdo na konci osmdesátých let, kdy se přistěhoval do Československa, řekl, že jednou z něj bude muset za dramatických okolností utéct a zanechat tu rodinu s dvěma dětmi, asi by to považoval za hloupý žert. Zprvu totiž jeho život vypadal hodně nekomplikovaně a se špionáží neměl co dělat.

Do Prahy Rachardžo poprvé přicestoval s rodiči, když ještě nebyl plnoletý. Pro jeho otce Sudimona Rachardža byla česká metropole zřejmě trafikou po dlouhém angažmá v sovětských tajných službách. Sudimon byl původem Indonésan a zřejmě pracoval pro sovětskou tajnou službu už na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, v době, kdy Indonésie, jedna z nejlidnatějších asijských zemí, procházela revoluční

přeměnou po vojenském puči. Sudominova manželka Natalija, jež pocházela z Ruska, měla v SSSR pracovat jako úřednice.

Rachardžovi rodiče se později vydali žít každý svůj vlastní život, otec se přestěhoval do Nizozemska, kde v roce 2011 po těžké nemoci zemřel, matka se vrátila do Moskvy. To, že Rachardžo v Československu zůstal, způsobila láska. Během studia psychologie na pražské filozofické fakultě se totiž osudově zamiloval do své budoucí ženy. Oba byli cizinci – on Rus, ona Polka, oba se tu usadili a získali občanství. Celá devadesátá léta nebylo Rachardžovo působení v Česku nijak výrazné. S tajnými službami neměl v tu dobu podle všeho nic společného.

Pracoval v české pobočce mezinárodní organizace YFU, která zprostředkovávala studentům zahraniční stáže na světových univerzitách, a zároveň působil jako psycholog ve středočeské věznici Jiřice. V roce 2002 spolu s manželkou založil soukromou firmu Master Agency, u níž si profesionální řidiči nechávali vypracovat psychologické posudky nezbytné pro získání řidičského oprávnění. „O své minulosti nebo rodině a volném čase nemluvil. Když jsem se ho na to ptal, vždy stočil řeč někam jinam,“ odpovídá Rachardžův kolega z Jiřic Milan Černý na otázku, jaká první charakteristika se mu pro něj vybaví.

A podobně ho popisují i další lidé, kteří s ním přišli do styku. „Byl dost uzavřený,“ uvádí například Lenka Brichová, jež v roce 2006 s Rachardžem absolvovala společný psychologický kurz o dopravní psychologii. „Mluvil nicméně výborně česky, že se tu asi nenarodil, šlo vytušit jen z jeho snědé tváře.“ V civilním životě Rachardžo nežil nijak výstředně – se ženou, dcerou a synem bydleli v bytě v pražských Nuslích nedaleko známé pivnice Na Květnici, kam čas od času zašel na jídlo. Ve volných chvílích lezl na jedné z pražských umělých horolezeckých stěn nebo jezdil v ojetém rodinném autě na víkendové túry po horách.

V roce 2003 každopádně přišel v jeho životě nečekaný zlom. Během letní dovolené na Kypru ho podle poznatků BIS získala ke spolupráci ruská vojenská rozvědka GRU. Jak přesně akce proběhla a zda ho agenti zverbovali penězi, vydíráním nebo odkazy na vlastenecké uvědomění, které v té době začínal v Rusech stále více probouzet prezident Vladimir Putin, BIS veřejně nikdy neuvedla. Neprozradila ani to, proč Rusové kontaktovali právě jeho, zda byl předem vytipován na konkrétní akci, nebo jestli se ruské tajné službě zdálo, že by se jí mohl v Česku hodit dlouhodobě.

Místo aktivace nebylo náhodné: Kypr, Krétu nebo středomořský Rhodos Rusové obvykle využívají ke svým aktivitám, včetně verbování. Kremlem kontrolovaná organizace Světové veřejné fórum například na Rhodosu pořádá pravidelné ekonomické konference, kam zve politiky a snaží se mezi ně infiltrovat. Třetí země jsou pro Rusy nejčastějším místem, kde získávají své spolupracovníky. Pro tajnou službu je to bezpečnější terén, potenciální agenti nejsou ve svém prostředí, jsou tím pádem méně sebejistí a hlavně se nemohou okamžitě po oslovení obrátit s žádostí o pomoc na domácí bezpečnostní instituce.

Z Kypru se Rachardžo vrátil zpět do Česka už jako ruský agent, aniž by to komukoliv včetně své ženy řekl. Na středomořský ostrov pak jezdil bez rodiny a přátel jednou za dva roky a svým blízkým nejspíš tvrdil, že ve skutečnosti musí pryč kvůli několikadenním pracovním seminářům z psychologie. Místo toho se ale na Kypru setkával se svými řídicími důstojníky. Navenek nicméně Rachardžo dál žil stejný život jako před tím, aniž na sobě dával cokoliv znát, zároveň však již naplno rozbíhal i ten paralelní – špiónský. Se stálým rizikem, že může být kdykoliv odhalen.

Což se také nakonec stalo. BIS získala informaci o Rachardžově možné práci pro ruskou rozvědku od americké tajné služby CIA. Právě

ona – dodnes není přesně známo na základě čeho – pojala jako první podezření, že Rachardžo má zajímavější profil, než kdokoliv tušil. Zpravodajci postupně nasadili odposlechy a začali nic netušícího Rachardža, který dál oficiálně pracoval jako psycholog ve věznici Jiřice, sledovat.

Informace, které kontrarozvědka o špionovi získávala, nemohly důstojníky nechat chladnými. Nestává se totiž často, aby mohli on-line monitorovat člověka, který může být skutečně významným agentem Kremlu. Rachardžo si přitom po celou dobu počínal velmi diskrétně a držel se instrukcí svých řídicích důstojníků. V předem domluvenou dobu vždy vešel do konkrétní telefonní budky na území Prahy (z žádné nevolal více než jednou), na telefon namontoval jeho prodlouženou maketu se zabudovaným šifrovacím systémem a předstíral, že volá. Ve stejnou chvíli do aparátu vložil magnetickou kartu a vyslal číselný kód, který ho spojil s moskevskou centrálou.

Zatímco jakoby vedl hovor, přístroj vysílal skrze Morseovy znaky sdělení, nebo ho naopak přijímal. Později již v bezpečí svého bytu spojil agent odšroubovanou maketu aparátu se svým osobním počítačem a přes zabudovaný dekodér rozklíčoval instrukce, například na čem má dál pracovat. Stejným způsobem pak předával své poznatky moskevské centrále. Šifrovací techniku měl Rachardžo schovanou ve slepé schránce v koupelně, v místě, kde měl uložené své toaletní potřeby. Jeho ženu nikdy nenapadlo, že by dělal něco podezřelého. Úkoly z Kremlu totiž dekodoval většinou mezi druhou a třetí hodinou v noci a manželce tvrdil, že musí pracovat.

Na odhalení Rachardža se vedle CIA výrazně podílela i americká tajná služba NSA monitorující elektronická spojení. Společně měly od jisté chvíle – není vyloučené, že na základě tipu od nějakého informátora na ruské straně – informaci, že někde na území Evropské unie je

pravidelně vysílán do Ruska podivný signál z telefonních budek. Američané dlouhé měsíce stahovali síť a snažili se zpřesnit, odkud Morseovy znaky vycházejí. Nakonec se jim podařilo lokalizovat Prahu a v tu chvíli zahájili spolupráci s kontrarozvědkou BIS. Právě česká tajná služba nakonec signál úspěšně propojila s Rachardžem.

Rusové si informací svého špiona velmi cenili. Rachardžovi se totiž podařilo postupně proniknout mezi nejvyšší generalitu Česka i další vlivné lidi. Jedním z jeho kardinálních „úlovků“ byl zcela nepochybně generál Josef Sedlák. Ve své dlouholeté a pestré kariéře vystoupal až na post hlavního vojenského přidělence Česka při Vrchním velitelství NATO v belgickém Monsu. Jde o jednu z nejprestižnějších pozic, jakou může český voják v armádě mimo území Česka dosáhnout.

Při našem osobním rozhovoru, v době, kdy byl již mimo armádu, mluvil generál lehce roztřeseným hlasem a vyhýbal se očnímu kontaktu: „Z čeho jsem nervózní? To je přece jasné – ta věc s Rachardžem je pro mě stále hodně citlivá,“ říkal. Slovo „citlivá“ Sedlák zvolil přesně: 30. listopadu 2009 si ho pozval na kobereček tehdejší ministr obrany Martin Barták, šéf generálního štábu Vlastimil Pícek a šéf Vojenského zpravodajství Ondřej Páleník. Pohovor trval sotva čtvrt hodiny a v jeho závěru byla generálova jednatřicetiletá hvězdná vojenská kariéra rozmetána na prach.

Ministr mu podle informací zasvěceného zdroje sdělil, že je pro českou armádu bezpečnostním rizikem a že má okamžitě požádat o odchod do civilu, jinak že ho bude nucen propustit. Deset minut předtím si onoho listopadového dne na stejném místě a se stejnými muži odbyl podobný pohovor první zástupce náčelníka generálního štábu generál Josef Prokš. O tři kilometry dál na Pražském hradě zase vyslechl podobná slova velitel prezidentovy vojenské kanceláře generál František

Hrabal. A o ještě 250 kilometrů dál dostala stejný den padáka i dlouholetá šéfová kanceláře Velitelství společných sil v Olomouci Vladimíra Odehnalová.

Všechny čtyři události spojovala jedna postava v pozadí: Robert Rachardžo. Krátce po naverbování se Rachardžo v roce 2004 seznámil s Vladimírou Odehnalovou. Není vyloučené, že byl novopečený agent zaúkolován svým řídicím důstojníkem, aby získal na svou stranu nějakého vlivného armádního činitele, ale dostupné informace naznačují, že setkání s Odehnalovou na psychologickém sympoziu byla na začátku spíše náhoda. „Rachardžo byl velmi pravděpodobně získán Rusy pro jiný úkol, ale když se naskytla příležitost využít šéfovou kanceláře vysokého vojenského představitele naší armády, udělal to,“ vysvětluje zpravodajec zasvěcený do akce tuzemských tajných služeb proti Rachardžovi.

V roce 2004 získal klíčovou armádní funkci velitele společných sil v Olomouci generál Sedlák – přímo velel zhruba půlce českého vojska. Po svém předchůdci ve funkci Františku Hrabalovi nezdědil jen kancelář a povinnosti, ale také šéfovou kanceláře Vladimíru Odehnalovou. Atraktivní ženu, která byla ráda centrem pozornosti. V ten samý rok se stal Sedlákovým zástupcem v Olomouci Josef Prokš, který krátce předtím musel opustit post šéfa Vojenské zpravodajské služby. Podle tehdejšího ministra obrany Miroslava Kostelky nezvládl Prokš reformu služby a hlavně se nedokázal zbavit lidí, kteří byli zapleteni s komunistickými tajnými službami.

Jak tvrdí zpravodajci, z odposlechů i sledování vyplývalo, že jak generál Sedlák, tak Hrabal i Prokš měli během doby, kdy sloužili v Olomouci, s Odehnalovou nejen služebně, ale i lidsky velmi blízké vztahy. Generál Sedlák popírá, že by šlo o milostnou aféru, o čemž se spekulovalo, ale přiznává, že Odehnalová jej a jeho manželku navštěvovala, že

s ním absolvovala řadu zahraničních služebních cest nebo že jej často doprovázela na služební cesty do Prahy. Právě při těchto cestách se Odehnalová scházela i s Robertem Rachardžem, což později vysvětlovala tím, že spolu jako přátelé chodili do kina nebo do kavárny a vzhledem ke společné zálibě v psychologii mluvili hlavně o odborných věcech.

BIS ale zjistila, že mezi nimi jen o čisté odborné debaty nešlo. Rachardžo Odehnalové zjevně zamotal hlavu, aniž by přitom ona sama tušila, že muž, s nímž má poměr, je ruský agent. V jeho blízkosti ztrácela zábrany a mluvila o podrobnostech z práce generálů. Prvotním zájmem Rachardža však nebylo zjišťování tajných armádních informací, jeho hlavním úkolem bylo získat o generálech co nejvíce kompromitujících materiálů, vypracovat jejich psychologický profil a zjistit, zda by se nedali v budoucnu nějak využít ve prospěch Kremlu – třeba s pomocí vydírání.

Už samotný fakt, že ženatí generálové udržují nadstandardní blízké vztahy se svou podřízenou, je dostatečně dobrým důvodem k vydírání, protože při prozrazení by přišli o bezpečnostní prověrku a s ní i o kariéru. Generálové přitom v průběhu soukromých schůzek podle zpravodajců poskytli náčelníci své kanceláře opravdu zajímavé informace. Před Odehnalovou měli mluvit o vztazích mezi špičkami armády, o tom, co se dělo na neformálních armádních večírcích, ke komu chovají averzi, kdo má jakou neřest nebo o armádních zakázkách. Vladimíra Odehnalová pak o tom, co jí napovídali její přátelé-generálové, zase na oplátku vyprávěla Rachardžovi.

S Vladimírou Odehnalovou jsem poprvé mluvil v srpnu 2010, krátce po propuknutí aféry. V té době byla zrovna na dovolené mimo Česko, odmítala, abych za ní přijel, náš hovor tedy proběhl po telefonu. Po celou dobu působila rozrušeně a odpovídala úsečně. Trvala na tom, že

nic nelegálního neudělala a opakovala, že o pravé identitě Roberta Rachardža neměla nejmenší ponětí. „Možná jsem něco o armádě řekla, ale byly to takové hlouposti, určitě jsem nikdy nemluvila o nějakých utajovaných skutečnostech,“ tvrdila.

V té době se již o Odehnalové psalo v *MF Dnes* jako o české „Mata Hari“ s odkazem na nizozemskou orientální tanečnici, která se v průběhu první světové války stala úspěšnou agentkou Německa a Francie. Informace tato legendární špiónka získávala díky svým vlnadám, byla proslulou kurtizánou řady vlivných lidí. Odehnalová podobné přirovnání vždy těžce nesla, protože odmítala, že by ona sama vykonávala jakoukoliv špiónáž nebo cokoliv nelegálního a ještě k tomu prostřednictvím milostných vztahů. Když jsem se s ní o řadu měsíců později setkal v Olomouci, kde žila, působila již uvolněněji. Od vypuknutí skandálu uplynula přece jen delší doba, Odehnalová si srovnala svůj osobní život a začala novou kariéru mimo armádu. Čtyřicátnice s pevným stiskem ruky, rychlou mluvou a rázným slovníkem dál trvala na tom, že nic špatného neudělala. Rachardžo ji prý podvedl a české tajné služby měly ji i generály včas varovat. Tvrdila, že kdyby k tomu došlo, styky s Rachardžem by hned přerušila.

Jenže zájmem BIS není ochrana kariéry generálů a jejich podřízených. Sledovat dlouhodobě kontakty Rachardža a jeho komunikaci s Ruskem bylo pro kontrarozvědku natolik cenné, že nechtěla upozorněním Odehnalové riskovat prozrazení případu. Po avízu by se ona nebo generálové začali chovat jinak a Rachardžovi by tak mohlo dojít, že mu je někdo na stopě. BIS prostě neměla nejmenší motivaci vytáhnout českou generalitu z bryndy, zvlášť když vysoce postavení profesionálové měli bezpečnostní prověrky na vysoký stupeň a z pohledu kontrarozvědky se tedy měli sami problematického chování vyvarovat.

Generálové si ovšem žádného nebezpečí nebyli vědomi. „Prostě jsme byli přátelé a bavili jsme se způsobem, jakým se baví dobří přátelé, nenapadlo mě, že ty informace končí u nějakého agenta, nešlo o nic, co by bylo označeno za tajné,“ říká generál Sedlák. Podle zpravodajců toho však Odehnalová Rachardžovi napovídala o soukromí generálů i vztazích v armádě tolik, že ji Rachardžo začal dokonce opatrně úkolovat. „Samozřejmě jí neříkal přímo, o co mu jde, ale jakoby mimochodem položenými otázkami ji navigoval, aby se na konkrétní věci přeptala,“ tvrdí jeden ze zpravodajců, který na věci pracoval. „Ptal se jí, co si myslí o tom kterém generálovi, jaký má program a tak dále.“

Záběr Rachardža byl přitom širší než jen nejvyšší patra generality. Jako vězeňský psycholog Moskvě dodával také informace o vedení českých věznic a resortu spravedlnosti a zabýval se i konkrétními politiky, s jedním z nich – Pavlem Bémem – se dokonce znal již z doby svých studií. Tykali si a občas se setkali na větších akcích. Bém byl na začátku nového milénia vycházející hvězdou české politiky, mužem, který měl velmi blízko k čerstvému prezidentovi Václavu Klausovi a patřil do desítky nejvlivnějších členů tehdy mocné ODS.

On sám s největší pravděpodobností o Rachardžově roli podobně jako Vladimíra Odehnalová nic netušil. Opakovaně se každopádně setkali i po roce 2003, tedy v době, kdy už Rachardžo pracoval pro ruskou rozvědku. Rachardžo se dokonce účastnil – ovšem společně s další tisícovkou lidí – oslavy Bémových pětáctýřicátých narozenin v březnu 2009.

Bém mohl být pro Rusy důležitou figurou, jakákoliv znalost jeho slabých míst, na jejichž mapování mohl psycholog Rachardžo pracovat, byla pro ně nesmírně zajímavá. Například proto, že tento politik měl vliv na rozhodování o připravovaném stomiliardovém prodeji

pražského letiště. Jedním z hlavních uchazečů o koupi strategické firmy bylo v té době Rusko (později ze zakázky sešlo). Pavel Bém si při zmínění Rachardžova jména nic nevybavuje: „Nevzpomínám si na něj. Nevím, že bych mu něco vykládal,“ říká.

Vzhledem k tomu, že se Rachardžo přátelil přes svoji ženu také s několika lidmi ze zdejších uměleckých kruhů, měl přístup i na řadu rautů, kde byli často přítomni další politici. V kontaktu byl i s významným poslancem české komunistické strany, s několika tuzemskými byznysmeny a lobbisty. Měl blízko k ruskému obchodníkovi se zbraněmi, žijícímu v severních Čechách, jehož přítelkyně byla postupně asistentkou dvou poslanců ČSSD. Konkrétní jména těchto „kontaktů“ BIS neodtajnila, kontrarozvědka o nich v každém případě věděla.

Žádné sledování nelze nicméně táhnout donekonečna, a tak se po několika letech rozhodla ke změně strategie i BIS. V té době již měla detailně zmapovaný Rachardžův „záběh“ v Česku, znala jeho řídicí důstojníky a lidi pohybující se kolem nich v Moskvě (část dat předala BIS Američanům, kteří to opakovaně ocenili). Faktem zároveň bylo, že BIS se již v podstatě nemohla dostat dál, ledaže by se pokusila Rachardža získat k aktivní spolupráci. Mohla by ho pak úkolovat a on by jí přinášel věci, které by kontrarozvědka z jeho odposlechlů a sledování nikdy nemohla získat. Například o tom, kdo a jak ho v minulosti zlomil, o dalších ruských agentech v Česku a v okolních státech, mohla skrze jeho aktivní spolupráci odhalit další významné špiony.

Přesvědčení agenta jiné tajné služby ke spolupráci je vždy velmi riskantní krok. Opakovaně si na tom vylámali zuby Američané, Britové nebo Němci, kteří mají v oboru větší zkušenosti než Češi. BIS si uvědomovala, na jak tenký led se chce pustit, přesto se její vedení rozhodlo zariskovat. Případné zisky ze zverbování ruského špiona byly totiž

lákovější než všechna nebezpečí, která s tím byla spojená. V průběhu roku 2009 proto došlo k přímému kontaktu s Rachardžem a následně k několika schůzkám v jednom z konspiračních bytů BIS v Praze.

Místnost, v níž se rozhovory vedly a natáčely, byla stroze vybavená. Jen stůl, židle a počítač. Na jedné straně seděl důstojník BIS, na druhé Rachardžo. Když BIS Rachardža poprvé zadržela, přešel do předem naučeného módu zachovat kamennou tvář a nic neříct. Agent BIS na něj začal mluvit česky, Rachardžo ale začal odpovídat rusky. V ten okamžik důstojník BIS přešel rovněž do plynulé ruštiny, s Rachardžem to ale nehnulo. Jeho tělo se dlouhé desítky minut nijak nepohnulo, ve tváři měl strnulý výraz, mluvil tiše. Na vše přitom odpovídal otázkou, proč je na to dotazován – druhá strana jistě vše ví, když se ho ptá.

BIS Rachardžovi postupně nabídla spolupráci, její detaily nejsou zřejmé. Rachardžo evidentně o věci přemýšlel, protože k jednáním došlo opakovaně, minimálně čtyřikrát. Nakonec však nekývl a útěk z Česka nepostrádal dramatickosti dobrých špiónážních filmů. I když kontrarozvědka Rachardža sledovala, podařilo se mu v jednu chvíli vysmeknout a zmizet. Agentům se ztratil v jednom z pražských podchodů, podle všeho se mu pak podařilo spojit se s manželkou, nasedli do rodinného opelu a rychle spolu odjeli mimo hlavní město, do nepřehledných milovických lesů poblíž jiřické věznice, kde Rachardžo roky pracoval.

BIS okamžitě spustila záchrannou akci s cílem Rachardža dostihnout. Zkontaktovala všechna česká letiště a nechala monitorovat všechny lety. Její agenti dělali pro nalezení špiona maximum, již se jim to však nepodařilo. Není přitom vyloučeno, že si ho na smluveném místě v okolí Milovic vyzvedli lidé z ruské tajné služby, kteří ho nějakým způsobem spěšně převezli do Moskvy. Právě tam se totiž Rachardžo po čase opět vynořil.

Rachardžův příběh by zřejmě zůstal navždy utajen, nebýt řevnivosti mezi zdejšími tajnými službami. Od jisté chvíle na věci s BIS spolupracovalo i Vojenské zpravodajství (VZ), v té době vedené Ondřejem Páleníkem, později souzeným kvůli zneužití služby pro soukromé účely milenky premiéra Petra Nečase. Generál Páleník cítil silnou potřebu vyzdvihnout svoji roli v celé věci, a proto nechal v únoru 2010 napsat do výroční zprávy Vojenského zpravodajství za rok 2009 následující zmínku:

„Ve druhé polovině roku 2009 Vojenské zpravodajství spolupracovalo s partnerskou zahraniční službou na identifikaci a následné eliminaci pronikání ruské vojenské rozvědky do nevyšších velitelských struktur Armády České republiky, jehož cílem bylo získávání citlivých informací z prostředí nejvyšších velitelských struktur resortu obrany.“ *MF Dnes* jako první propojila výbušná slova s Rachardžem, když na konci července 2010 publikovala článek s titulkem: „*Za konec tří generálů může česká Mata Hari*“.

Dobrodružný případ ruského agenta mě zaujal, o Rachardžovi jsem následně napsal ve svém domovském týdeníku *Respekt* rozsáhlý článek a od té doby jsem ho již nedokázal pustit z hlavy. Fascinoval mě řadou svých zákoutí a nejasností, tu největší – proč Rachardžo skutečně zmizel, se mi podařilo rozkrýt až po několika letech. Tehdy jsem po mnoha nikam nevedoucích schůzkách získal informaci, že původně dobře rozjetá operace BIS dopadla katastrofálně: útekem. Když jsem věc ověřil a zveřejnil o tom další článek, reagovala na to kontrarozvědka nebyvalou agresivitou.

Její mluvčí Jan Šubert vyvěsil na webové stránky BIS reakci s titulkem „*Spekulace, polopravdy a výmysly týdeníku Respekt*“. Obvinil mě a mého kolegu Jaroslava Spurného ze lži a fakt, že jsme upozornili na selhání

tajné služby, označil za „nehorázný a skandální“. Prý tím nahráváme Rusům. V té době jsem po aktuálních osudech Rachardža pátral i přímo na ruské ambasádě, ke kontaktu s velvyslancem, k němuž se nedalo dostat běžnou cestou, jsem využil oficiální akci na připomenutí konce druhé světové války. Byl květnový čtvrtek, od rána zářilo slunce, zahrada rezidence ruského velvyslance byla poměrně brzy zaplněná svátečními hosty. Tak jako každý rok i tentokrát se stoly prohýbaly pod náloží jídla a pití a z reproduktorů vyhrávaly oslavné písně. Ruský velvyslanec Sergej Kiseljov si pochvaloval „mohutnou účast“ českých politiků, jeho dobré rozpoložení se však změnilo v momentě, kdy zdvořilostní fráze vystřídaly novinářské otázky na působení provaleného ruského špiona v Česku.

„Nikdo takový nikdy neexistoval, neexistuje a ani existovat nebude. A už vůbec ne v Moskvě,“ sdělil mi Kiseljov plynulou angličtinou, když jsem se ho na Rachardža zeptal. Pak konverzaci utnul. Realita je ale poněkud složitější: jak zjistil Interpol, Rachardžo skutečně začal po útěku z Česka žít v Moskvě, několikrát se měl objevit například u své matky Natalije Lvovny Glazkové. Ta bydlí v jednom z patnáctiposchodových domů v příměstské části ruské metropole Miklucho-Maklaja, v bytě s číslem 83.

Největší mezinárodní policejní organizace se do pátrání po Rachardžovi zapojila poté, co se na české straně rozjelo v roce 2013 nezávislé vyšetřování špiónových aktivit. Vedl jej olomoucký státní zástupce Lev Novák a právě přes Interpol požádal o nalezení Rachardža. To se sice podařilo, Novák nicméně nakonec věc odložil. Policisté totiž měli vzhledem k mlčenlivosti BIS, jež jim odmítla s odkazem na „ochranu zájmů státu“ o případu poskytnout informace, omezené možnosti něco zjistit. Pátrání tak skončilo ve slepé uličce. Od jednotlivých aktérů se

žalobce nic nového nedozvěděl, a ani od Rachardža, jehož odmítlo Rusko vydat do Česka.

Utajená výzvědná činnost Roberta Rachardža přinesla jeho rodině zkázu. Manželka i jeho dcera a syn zjistili, že jejich muž a otec je vlastně někým úplně jiným, než za koho ho roky měli. První měsíce po zmizení Rachardža jeho žena trpěla představou, že je permanentně sledována českými i ruskými tajnými službami, žila v neustálém napětí a hrůze, že se jí a dětem může něco stát. Často z bezpečnostních důvodů měnila na poslední chvíli místa našich schůzek, bylo na ní znát, že její psychika zvládá enormní nápor jen s největším vypětím.

Rachardžo sice časem začal komunikovat se svými dětmi přes Skype a ony ho minimálně jednou v Moskvě navštívily během letních prázdnin, ale to již nikdy nemohlo zacelit rány, které rodině způsobil. Jeho žena se odstěhovala z bývalého společného bytu, aby jí muž nic nepřipomínalo a sousedům nebyla nápadná. U vstupních dveří zůstala nedlouho po Rachardžově odchodu jen shrnutá jmenovka, místo kliky díra ve vstupních dveřích a vevnitř rýhy na světlém linoleu po stěhování nábytku. „O špionáži jsem nic netušila. Po mnoha letech manželství na jednu Robert zmizel,“ řekla mi.

Zkázu přitom nepřinesl jenom jí. Vladimíra Odehnalová ztratila dlouho budovanou reputaci a jistou budoucnost v nejvyšších vojenských patrech. Rachardžo se jí sice ještě několikrát ozval ze zahraničí prostřednictvím SMS zpráv, ona prý ale již nikdy nezareagovala. Dnes žije se svou rodinou v ústraní na jihu Moravy a živí se psychologickým poradenstvím.

Největší viditelný otřes přivodilo Rachardžovo působení samozřejmě armádě. Ukázalo se totiž, že její špičky nedokážou dodržovat základní bezpečnostní standardy a představují bezpečnostní riziko pro

stát, který mají chránit. Není přitom vyloučené, že tři generálové představovali jen špičku aktivit ruského špiona. BIS dodnes netuší, co přesně si Rachardžo odnesl do Moskvy ve svém počítači, a vzhledem k jeho schopnostem to mohla být řada kompromitujících informací o významných lidech této země. Dodnes tak mohou být někteří z nich vydírání a sloužit jako převodník ruských zájmů v Česku, aniž by byla šance to jakkoliv zjistit.

Stále se rozšiřovat

Agent ruské rozvědky Robert Rachardžo je opravdovou hvězdou své branže. Česku jasně ukázal, jak banální zpravodajské nástroje mohou stačit, aby jeden špion slušně narušil pověst armády členské země NATO a otrásl bezpečností země. Případ Rachardžo byl zároveň pro Česko přelomovým momentem. Odhalení ruského agenta totiž znamenalo vystřízlivění z představy, že aktivity ruských tajných služeb jsou reliktem dob dávno minulých, pohřbených listopadovou revolucí v roce 1989.

Prostor, v němž žijeme, jsme si již navykli vnímat jako bezpečný. V roce 1999 jsme vstoupili do NATO a o pět let později i do Evropské unie, což ve veřejnosti posílilo přesvědčení, že teď nám už žádná velká rizika nehrozí a že se tedy v klidu můžeme soustředit na vše možné, jen ne ochranu naší bezpečnosti. Někteří dokonce začali mít pocit, že největší nebezpečí číhá ve Washingtonu nebo Bruselu, který část politické elity začala líčit jako nebezpečný prostor připravující zdejší národní stát o jeho pravomoci a dokonce i svobodu.

Skutečná hrozba ale dřímá jinde: Rusko odsud nikdy nestáhlo své agenty, naopak v posledních letech jejich řady ještě posílilo. Špioni

dostali řadu úkolů, politické krytí od vedení Kremlu a dostatečné prostředky na svoji činnost. Jejich cílem je podkopat zdejší stále se usazující a vratkou demokracii, vnést do ní chaos, oslabit její začleňování do obranných a politických struktur Západu a zmocnit se našich tajemství. S podobným překvapením hledí v poslední době na rozsáhlé aktivity ruské špionáže i v mnoha dalších zemích EU, i ty byly zastiženy nepřipravené stejně jako Česká republika.

První polovina devadesátých let nicméně skutečně nasvědčovala tomu, že proměna Ruska by nemusela být jenom utopistickou ideou. Mnozí předpokládali, že Rusko se bude vyvíjet podobně jako další postkomunistické státy, jež se vytrhly z ruského orbitu a začaly rotovat okolo EU a NATO. Rusko pro svou velikost nemohlo směřovat na Západ tak rychle, jako jeho bývalé satelity, v knize *The Strongman* bývalý britský zpravodaj v Moskvě Angus Roxburgh nicméně dokládá, že ještě na počátku tohoto tisíciletí mluvil o možném členství Ruska v NATO dokonce i tehdy čerstvý prezident Vladimir Putin.

O tom, zda někdy existovala reálná šance přimknout Rusko k Západu, se dodnes vedou vášnivé polemiky. Jedna strana zastoupená známým americkým ekonomem Josephem Stiglitzem nebo britským novinářem Edwardem Lucasem říká, že vše pohřbila zpackaná ekonomická transformace devadesátých let, která zrodila lídra, jako je Vladimír Putin. Druhá, mezi jejíž přední mluvčí se řadí historický geograf Robert D. Kaplan, argumentuje, že prozápadní směřování Ruska bylo od začátku pouhou iluzí, protože takový vývoj neumožňovaly historické národní sklony smíchané s geografickými danostmi.

Podle Stiglitze je to zajímavý paradox: ve svém dnes již slavném textu *Who Lost Russia* napsal, že přechod od komunismu ke kapitalismu mohl po roce 1991 přinést do Ruska skutečně nečekanou prosperitu,

právě k tomu ale nikdy nedošlo. V důsledku chyb a špatných ekonomických rozhodnutí se totiž země místo růstu vrátila zpět do časů, kdy komunismus kolaboval a ekonomika byla v rozvratu. Zprvu to ale tak nevypadalo. Když se do čela země po Michailu Gorbačovovi, posledním generálním tajemníkovi Sovětského svazu, vyhoupl Boris Jelcin, o generaci mladší muž připomínající svojí vizáží tak trochu Dědu Mráze, měl všechny předpoklady táhnout Rusko vzhůru.

A nejen proto, že měl nepopíratelně větší obzor a charisma než jeho předchůdce. Jelcinovi se podařilo potlačit neúspěšný puč radikálů a tajných služeb, jež měli ambici vrátit Rusko zpět na totalitní orbit, obklopil se liberálními ekonomy s plynulou angličtinou a šarmem, jako byl tehdejší a později za Putina zavražděný vicepremiér Boris Němcov, a zdálo se, že Západu skutečně naslouchá. Obnovená komunistická strana oslabil, Rusko povolilo soukromý byznys a vlastnictví a dál se reformovalo. Trhliny se ale objevily poměrně brzy. „Navzdory všemu rozumovému úsilí, osobnímu kouzlu i odvaze se nakonec ukázalo, že reformátoři jsou nejen slabí a neschopní, ale i úplatní. Za jejich neúspěšné vlády upadlo Rusko do rukou osob vedených sobeckou touhou po penězích a moci, nikoliv idealistickou snahou, aby byla jejich země bohatá a svobodná,“ píše v knize *Nová studená válka* britský novinář a specialista na Rusko a jeho tajné služby Edward Lucas. A pokračuje:

„Tito chvástaví magnáti si sami říkali oligarchové. Za stavu, kdy v podstatě neexistovala vláda zákona, byla finanční a politická korupce všudypřítomná a za pár měsíců bylo možné nahrabat obrovské jmění. Z bažin kradmo vylézaly nazpět rozvědné a bezpečnostní složky, jež s sebou přinášely své vlastní hodnoty a zvyky ze sovětské éry: autoritářství a xenofobii. Prostředky, jež Jelcin i jeho poradci nasadili, aby se udrželi u moci, měly zhoubný vliv na snahu Ruska nastolit vytoužený

system založený na vládě zákona a svobody. (...) Hamižnost a zákulisní pikle kliky kolem Jelcina zdiskreditovaly jak prozápadní politiku, tak pluralitní systém a tržní ekonomiku.“

Pod Jelcinem se sice Rusko pokusilo proměnit v tržní ekonomiku, dlouho ale chyběly její důležité složky, jako je komerční bankovnictví nebo obchodní zákony. Privatizace probíhala živelně, stát přicházel o značné bohatství na úkor pozdějších oligarchů, kteří se k lukrativním podnikům dostávali nelegálně. V zemi fungovala stínová ekonomika, odhaduje se, že představovala neuvěřitelných padesát procent celého ruského hospodářství.

Jak upozorňuje Stiglitz, v roce 1998 právě kvůli špatnému řízení země a chybám reformátorů došlo k rozsáhlé devalvaci rublu, jeho kurz se z předkrizové úrovně šest rublů za dolar propadl do konce září 1998 až na dvacet rublů za dolar. Zasaženy byly banky, i celá odvětví ekonomiky a společnosti. V Rusku naplno propukla měnová krize. Vláda provedla jednostrannou restrukturalizaci domácího dluhu a pozastavila splácení zahraničního dluhu. Jenže i přesto se stát dostal do platební neschopnosti, inflace skokově narostla až na čtyřicet procent, zatímco HDP spadl o čtyři procenta.

Řada lidí nedostala vyplacený své důchody a Jelcin přicházel o poslední zbytky dřívější podpory. Zemí se rozlila vlna nespokojenosti a veřejného rozhořčení, což samozřejmě nemohlo nezatřást politikou. Jelcin se sice snažil zachránit tím, že během roku 1998 a 1999 odvolal čtyři premiéry, v květnu 1998 Viktora Černomyrdina, v srpnu Sergeje Kirijenka, následující rok v květnu Jevgenije Primakova a v srpnu Sergeje Stěpašina, ani to však nestačilo. Politická nestabilita nepřispívala k úspěšnému zvládnutí dál se prohlubující ekonomické krize, časté střídání administrativy naopak přinášelo jen chaos. A právě ten, tvrdí

Stiglitz, stvořil dokonalé podmínky pro budoucí úspěch Vladimira Putina.

Jiní autoři jako například politický geograf Robert D. Kaplan, jehož pohled v *Respektu* popsal redakční kolega Jiří Sobota, však namítají, že současné dění v Rusku je jen opakováním dávného příběhu, jehož negativní vyústění šlo dopředu odhadnout. Ten se na východ od nás odehrává již mnoho staletí a hodně souvisí s geografickými okolnostmi, které Moskvě jednoduše znemožňují vydat se západní cestou. Do velké míry za to může skutečně zeměpis: Rusko se zformovalo ve velmi specifickém prostředí, je největší suchozemskou mocností, která zabírá 170 stupňů zeměpisné délky, tedy téměř polovinu zeměkoule. Hlavní přístup Ruska k moři je na severu, ten je však po většinu času uzavřen arktickými ledovci. V knize *Pomsta geografie* Kaplan upozorňuje, že suchozemské mocnosti jako Rusko proto trpí trvalým pocitem nejistoty.

„Protože je neochráněno moře, jsou pořád nespokojené a musí neustále expandovat, aby nebyly podrobeny. To platí zejména pro Rusy, jejichž rozlehlá země téměř postrádá jakékoliv přirozené hranice a poskytuje tak jen malou ochranu,“ píše Kaplan a zdůrazňuje, že právě proto země opakovaně zažívala strach z pevninských nepřátel. „Rusové pronikali do střední a východní Evropy, aby v 19. století zablokovali cestu Francii a ve 20. století Německu. Vpadli do Afghánistánu, aby uzavřeli Brity v Indii a dostali se k teplým přístavům v Indickém oceánu. Na Dálný východ se dostali, aby zastavili Čínu. V případě Kavkazu jde o hory, které tvoří jakousi bariéru, již Rusové musí ovládat, aby byli v bezpečí před politickými a náboženskými nepokoji na širším Blízkém východě.“

Dalším klíčovým faktorem ruské specifičnosti je podle Kaplana fakt, že v Rusku panuje krutá zima. Zatímco nejsevernější část USA leží na 49. rovnoběžce severní šířky, velká část Ruska se rozkládá severně

od padesáté rovnoběžky. Rusové tak obývají chladnější území než Američané, ale i Kanaďané, kteří bydlí převážně u hranic s USA. „Kvůli zeměpisné šířce, vzdálenosti od otevřených moří, bariéry hor a pevninskému charakteru,“ píše Kaplanem citovaný geograf Saul Cohen, „je ruské podnebí příliš suché, aby mohlo být trvale osídleno.“

Kaplan k tomu dodává, že „ruské klima a krajina jsou bezútesně nehostinné, a jako takové jsou klíčem k ruské povaze a historii.“ Odkazuje přitom na historika Ruska Philipa Longwortha, jenž dospěl k úvaze, že chlad vypěstoval v Rusech „schopnost trpět, jistý komunalismus, či dokonce ochotu obětovat jednotlivce pro společenské dobro.“ Krátké vegetační období ve vyšších severních šířkách totiž vyžadovalo „vzájemnou provázanost mezi zemědělci,“ stejně jako „nadšené a vyčerpávající úsilí, dlouhé hodiny na polích, zapojení dětí,“ protože setí a sklizení bylo třeba provést rychle.

Právě nízké přebytky úrody z důvodů chladu povzbudily podle Kaplana elity vznikajícího ruského státu k tomu, aby ovládly rozsáhlé oblasti. Bezohledné vykořisťování pak ničilo motivaci zemědělců k usilovnější práci, pokud k ní nebyli donuceni, a to přispělo k projevům násilí v každodenním životě. „Ruský komunismus, stejně jako až donedávna jisté pohrdání osobní svobodou, mají své kořeny v mrazivé krajině,“ píše Kaplan. „Mýcení půdy kvůli výstavbě kostelů a opevnění na ledové pláni a zpěv modliteb pravoslavných, to všechno svědčilo o srdceryvném komunalismu.“ Rusko je skutečně velmi nehostinná země. Velkou část území zabírá tundra bez stromů, kde se daří jen mechům a lišejníkům. V létě, když roztaje sníh, leží na zemi jen břečka a normální život znepříjemňují všudypřítomní komáři.

Kaplan vypočítává, že jižně od tundry leží tajga, největší jehličnatý les na světě, který se táhne od Baltu až k Pacifiku. Asi 40 procent těchto

oblastí na Sibiři a na ruském Dálném východě je pokryto věčně zmrzlou půdou. A konečně v jižním Rusku, které sahá od maďarské roviny na západě, přes Ukrajinu, severní Kavkaz a Střední Asii až po daleké Mandžusko, se rozkládá step, nejrozsáhlejší světová pastvina. Geografické podmínky tedy logicky formovaly chování a způsob myšlení zdejších obyvatel.

„Rusové byli původně lidé, kteří se schovávali v ochranném krytu lesa. V zájmu své vlastní bezpečnosti museli zdolávat, od vrcholného středověku až do raného novověku, asijské kočovníky ze stepí na jihu a na východě. Zejména dlouhá a ponižující přítomnost Mongolů ve Zlaté hordě v blízkosti středověké Moskvy a Modré hordy ve Střední Asii, která odepřela Rusku zkušenost renesance, dala pronásledovaným pravoslavným Slovanům pocit pospolitosti, energii a životní cíl, který byl pro ně rozhodující a umožnil jim nakonec se vymanit z tatarského jha a zabrat v následujících stoletích velké plochy území,“ uvádí Kaplan. „Podle historika G. Patricka Marche tatarské jařmo vštípilo Rusům větší toleranci k tyranii, protože je naučilo snášet strádání (...) Jinými slovy lze říct, že samotná rovinatost Ruska, která sahá od Evropy po Dálný východ, s několika málo přírodními hranicemi, a také řídké osídlení v protikladu k městské koncentraci, přispívaly po dlouhou dobu k anarchii, ve které se cítila každá skupina neustále v nejistotě.“

Kaplan upozorňuje, že pozdější ruská náboženská a komunistická totalita má své „kořeny v pocitu bezbrannosti v lese nedaleko stepi, který naopak zase vštípl Rusům potřebu dobývat.“ A že nyní v Rusku opět pociťovaná hrozba v podobě permanentního vnějšího ohrožení a z toho plynoucí neustálá potřeba ohrožovat druhé, z níž bere sílu Vladimir Putin, je tak jen logickým vyústěním historických a zeměpisných okolností. Faktem je, že mohutná říše sahající od Tichého oceánu až k bloku

vazalských států ve střední Evropě je úspěchem mnoha staletí trvajících snah o zajištění vlastní bezpečnosti a kulturní dominance.

Řada příkladů z ruské historie dokazuje, že tohle uvažování bylo hluboce zakořeněno v mysli většiny ruských panovníků. Když carevna Kateřina II. Veliká obhajovala svoji expanzivní politiku, prohlásila: „Nemám jinou možnost, jak bránit hranice své říše, než je rozšiřovat.“ Právě rozšiřování hranic bylo v dalších staletích hnacím motorem politiky kremelských vládců. Ve středověku se po více než sto padesát let Rusko rozšiřovalo průměrným tempem jednoho nově nabytého Nizozemska ročně. Země se rozkročila od Dálného východu až k Tichému oceánu, ruští osadníci překročili Beringovu úžinu a dostali se až na Aljašku.

Jeden čas pronikli dokonce ještě dále, na území Kalifornie, takže byli považováni za konkurenta Španělska na západním pobřeží dnešních Spojených států. Směrem na jih je zastavila až pohoří Kavkazu a Pamíru, kde boj s tamními obyvateli pokračuje do dnešních dnů. A podobně tomu bylo i v případě Krymu a přívětivě teplých vod Černého moře ústícího do Středozemního moře. Pro západní hranici země je podle Kaplana příznačné, že je plovoucí a kmitá dopředu a zpět v přetahování se o prostor a přístup k moři s Poláky, Litevci a Finy.

Největší expanzi tímhle směrem Rusko zažilo samozřejmě v době studené války, kdy podmaněním si Československa, Maďarska, Polska a východního Německa svoji hranici vytyčilo v zalesněných vrcholcích Šumavy a Krušných hor. Dnes to již neplatí, bylo by ale chybné domnívat se, že ústup ruské hranice zpět o několik set kilometrů znamená, že je tento problém jednou provždy vyřešen.

Žádné rozpínání by samozřejmě nebylo možné, kdyby ho dříve či později nepodepřela ideologie. Země obklopená bezvěrci převzala v 15. století pochodeň od Cařihradu, jenž padl do rukou islámských

dobyvatelů. Moskva se začala sama považovat za jakýsi „třetí Řím“, pochodeň pravoslavné civilizace obklopené ze všech stran tmáři, kteří se ji snaží zničit nejen z čistě dobytvačných, ale také náboženských důvodů. Rozpínání znamenalo „šíření civilizace“. Obrana se vedla zoufale, ve jménu vyššího principu a ochrany pravé víry. Jejím garantem je samozřejmě despotický vládce – car – propojený s církví, později všemocný generální tajemník vybavený ideologií komunismu ohrožovaného světovým imperialismem, nebo ještě později prezident země se svéráznou civilizací a ohromnými přírodními zdroji, kolem níž (údajně) stahuje smyčku lačné NATO v čele se Spojenými státy.

V únoru 2009 jsem se po tří denní návštěvě Spojených států vracel jako jeden z členů novinářské delegace tehdejšího ministra zahraničí Karla Schwarzenberga z Washingtonu přes Moskvu do Prahy. V USA Schwarzenberg testoval u nově zvolené šéfky americké diplomacie Hillary Clintonové, zda Obamova administrativa bude dál podporovat obranný radar ve střední Evropě (přišel s ním Obamův předchůdce v Bílém domě George W. Bush), následně pak ministr spěchal do Moskvy na schůzku špiček Evropské unie s ministrem zahraničí Ruska Sergejem Lavrovem.

Jednání se uskutečnilo v Lavrovově honosné rezidenci na okraji města, v podlouhlé místnosti se žlutými zdmi a mramorovými sloupy. Zhruba po dvou hodinách následovala tisková konference. Lavrov na ní v sále napěchovaném novináři hřímal, že jestli bude skutečně postaven radar, který byl Rusku delší dobu trnem v oku (bralo ho jako své ohrožení), přijde razantní „odpověď“. V souvislosti s Českem a Polskem použil překvapivě termín „východní Evropa“. „Jen bych chtěl upozornit, že Česko není východní Evropa, ale střední Evropa, čistě geograficky,“ oponoval Schwarzenberg, který tím chtěl sdělit, že

doba, kdy jsme jako podmaněný a kolaborující satelit patřili do ruské sféry vlivu, skončila.

Lavrov si však vzal znovu slovo. „Je potřeba si uvědomit, že podle měřítek regionálních skupin OSN patří Česko a Polsko k východní Evropě,“ řekl důrazně šéf ruské diplomacie. Ačkoliv to zlehčil osobním oslovením českého ministra „Karle“, ta slova působila mrazivě, stejně jako výraz Lavrovova ostře řezaného obličeje bez jediného gesta prozrazujícího emoce. Ministrovo tvrzení, že Česko patří do východní Evropy, samozřejmě vycházelo z poválečného uspořádání a ruského vnímání světa, nikoliv ze svobodného rozhodnutí Prahy dobrovolně se do tohoto prostoru přihlásit.

Ruský šéfdiplomat odkazoval na fakt, že všechny země bývalého Varšavského paktu patřily do tzv. východní zóny, a dával tím jasně najevo, jak Moskva o střední Evropě stále uvažuje. A sice jako o prostoru, vůči němuž nikdy nepřestane uplatňovat mocenský vliv a kde půjde za svými zájmy důrazně a bez známky jakýchkoliv pochybností. Že východní hranice Ruska nejsou definovány trvale, bylo jasné nejpozději pět let poté, v okamžiku ruského vpádu na Ukrajinu, který právě Lavrov vehementně obhajoval. Logika je zřejmá: v momentě, kdy Ukrajina chtěla směřovat více prozápadním směrem, muselo Rusko podle Putina přistoupit k hlubokému záboru jejího území, protože je chápe jako nárazníkovou zónu ochraňující ho od rizikového a rozpínajícího se Západu. Čím hlouběji ten zábor bude, tím pro Rusko lépe.

Rozhodnutí to stále není. O tom, zda Rusko vzdalo více prozápadní orientaci kvůli zpackané transformaci, nebo pod vlivem hlubších, historií a geografii podmíněných faktorů, se jistě povedou polemiky i v dalších letech. Ať už v nich bude mít navrch kterákoliv argumentační strana, vlastně na tom zas až tak nesejde. Výsledkem totiž v každém případě

je, že v roce 2000 Vladimir Putin nasedl na osvědčeného imperiálního koně, jehož osedlání se všem vládcům Ruska vždy vyplatilo. Jím vedená pozdější ruská expanze, nejdřív do Gruzie a následně na Ukrajinu, která zpřetrhala kontakty se Západem, vlastně dává dokonalou logiku. Zatímco Putin Rusko rozšiřuje o další území, získává tím na domácí politické scéně body.

V Rusech totiž probudil nostalgii za ztracenou imperiální mocí země. Plasticky to ve své knize *It Was a Long Time Ago and It Never Happened Anyway* popsal novinář David Satter, který v roce 2008 zpovídal řadu Rusů. Jednou z nich byla i důchodkyně Larisa Achtirková, kterou lze považovat za modelový případ k pochopení Putinova úspěchu.

Její dětství bylo šťastné navzdory těžkému stínu minulosti. Drsné podnebí posilovalo kolektivního ducha a lidé se chovali přátelsky. V zimě, během dlouhých, tmavých dnů, se vzájemně navštěvovali. I neočekávaní hosté byli okamžitě zváni dál bez ohledu na to, že byly třeba dvě nebo tři hodiny v noci nebo že šlo o neznámé lidi, které hostitelé potkali na ulici. Pokud hostům nebylo co nabídnout, vždycky bylo možné vzbudit sousedy. Večírky trvaly dva i tři dny a nikdo nikdy nikomu nenaznačil, že je čas jít domů. Pohostinnost byla pravidlem, protože kdo pohostinný nebyl, zůstal nakonec úplně sám.

Idylické místo večírků s kaviárem a vodkou se jmenuje Vorkuta a právě zde vedl Satter řadu svých rozhovorů. Ruské hornické město leží sto padesát kilometrů na sever od polárního kruhu v autonomní Komijské republice. Je obklopeno stovkami kilometrů tundry, tak odlehlé, že i holubi jsou tam vzácností – občas se do města nedopatřením svezou na vagonech nákladních vlaků. Průměrná teplota v zimě klesá na 20 stupňů pod nulou. Satter se ale městem toulá v létě 2008, když

jeho obyvatelé spokojeně posedávají u bílých plastových stolků na červených plastových židlích, muži svlékají košile a nastavují odhalená těla šikmým slunečním paprskům. Vzduchem voní šašlik.

Vorkuta zažila lepší časy. Počet jejích obyvatel klesl ze 116 000 v roce 1989 na 70 000 před čtyřmi lety. Ve šťastných dobách Larisina mláďa pobírali místní horníci polární příplatky, díky nimž patřili k nejbohatším lidem v tehdejší Sovětské svazu. Na letní dovolenou jezdili na několik týdnů na slunný Krym vzdálený tisíce kilometrů. Sovětský svaz byl velkou hrdou zemí a v Moskvě vládl Leonid Brežněv. Larisa na ta léta vzpomíná s neskrývanou nostalgií. Když se jako mladá dívka vydala s kamarádkou na dovolenou na jih a došly jí peníze, poslala svému pracovnímu kolektivu telegram a kamarádi se obratem složili a potřebné peníze jí půjčili. Tak se to ve Vorkutě prostě dělávalo.

Vorkuta ale zároveň zažila nepředstavitelně horší časy. Město stojí doslova na hromadách vybělených lidských kostí. Místní šachty vyhloubili otroci, vězni jednoho z nejstrašnějších sovětských gulagů. Za Stalinovy éry, v letech 1931–1957, jich tudy prošly nejméně tři miliony, nejméně půl milionu z nich zde zahynulo nebo bylo popraveno a jejich těla jsou zakopána v tundře, na níž dnes stojí oprýskané paneláky. Kosti občas v létě vystupují z rozměklé půdy, stavbaři narážejí při kopání nových základů na masové hroby, děti se navzájem straší lebkami, které nacházejí za městem.

Také rodiče Larisy Achtirkové patřili mezi otroky místního gulagu, seznámili se v pracovním táboře a po propuštění ve městě zůstali. Larisiny nostalgické vzpomínky se ve skutečnosti vážou k životu v činžáku s výhledem na budovy bývalého tábora číslo 40 proměněného později v pilu. Larisa v mládí poslouchala vzpomínky své maminky, která vyprávěla, jak někdy, když teploty klesly tak nízko, že ve zmrzlé půdě nebylo

možné vykopat hrob, skládali dozorci mrtvoly trestankyň do úhledných řad na hlavním prostranství pracovního tábora.

Čtenář Satterovy reportáže podvědomě očekává katarzi. Larisu si ostatně autor nevybral náhodou, její příběh je jedním z mnoha, na nichž ve své reportáži ilustruje život v dnešním Rusku. Co se honí hlavou dnes již stárnoucí ženy, která v těžko představitelném místě na okraji civilizace strávila celý život? Bude vášnivě vyprávět o zničeném životě svých rodičů? Co se rodí z podivné směsice chladné hrůzy a hřejivé nostalgie, kterou kolem sebe autor knihy vidí v dnešním Rusku na každém kroku?

Ve Vorkutě se dnes těžko hledá památník, který by utrpení vězňů připomínal. Odstranění křížů, které tu nechali nainstalovat lidé z moskevské organizace Memorial, si odhlasovali místní horníci s tím, že lépe je myslet na živé. Na zdi domu pionýrů je dodnes k vidění nástěnná malba zachycující děti v rudých šátcích, které vypouštějí do vzduchu modely letadel a hladí krotké soby. Na pozadí startuje kosmická raketa. Chmurných myšlenek mají lidé evidentně dost na to, aby se chtěli zabývat dalšími. „Existuje tu přesvědčení, že když budeme psát o všem špatném, co se okolo nás odehrálo, lidé ani nebudou chtít žít,“ vysvětluje Satterovi šéfredaktor místních novin.

Larisa, dcera vězňů gulagu, dnes cítí především obnovenou hrdost. Rusko na konci devadesátých let zbankrotovalo a muselo žádat o pomoc Mezinárodní měnový fond. Lidé ve Vorkutě zažili za vlády Borise Jelcina situace, kdy výplaty nepřišly celý rok a ve městě se demonstrovalo. V médiích najdete články o tom, že se obyvatelé v některých ohledech cítí hůře než jejich uvěznění předchůdci. „Oni měli alespoň nějakou naději,“ vysvětluje v jednom z nich svou představu důchodkyně Světlana Zatokovenková, léta na seznamu čekatelů na odchod z města.

„Když si odkroutili trest, byli volní, mohli si jít, kam chtěli. My jsme tady ekonomičtí zajatci Sibíře. Nemáme peníze, abychom se mohli někam odstěhovat.“

V posledních letech se ale situace zlepšuje a lidé začínají žít obnovenou vážností Ruska, kterou přičítají velmocenské politice Vladimira Putina. „Byly časy, kdy jsme se museli doprošovat cizích zemí. Dnes se nikoho prosit nemusíme. Dnes můžeme dokonce hrozit prstem,“ vysvětluje Davidu Satterovi Larisa Achtirková. Na svůj život a život své rodiny se dnes šedesátiletá žena dívá smířlivě. „Museli jsme si projít ledašcím,“ vypráví. „To, co se tady odehrálo, je součástí životní zkušenosti, jako třeba nešťastná láska. Nemá smysl na to dál myslet. Nic se s tím nedá dělat. Bylo by jenom dobré, kdyby se to už neopakovalo.“

Když 16. srpna 1999 Boris Jelcin povolal do úřadu premiéra pátého muže, jistého Vladimira Putina, málokdo čekal, že v nejvyšších politických patrech přežije delší dobu. Jelcin mu ale věřil. „Putin je schopen sjednotit společnost ve 21. století a zajistit pokračování reform,“ vysvětlil sázku na něj. „Již dlouho jsem jej pozorně sledoval, když pracoval jako první místostarosta Petrohradu. V posledních letech pracujeme vedle sebe. Ve všech funkcích postupoval rozhodně a s jistotou. Dosáhl dobrých výsledků. Má velké zkušenosti ve státnické činnosti. Řízení vlády je těžké břímě a vážná zkouška. Jsem si jist, že on to zvládne a Rusové jej podpoří.“

Západ a my s ním tuhle výměnu vůbec neočekával. Ještě pár dní před Jelcinovým koncem hlásili zástupci české rozvědky do svého pražského ústředí, že Jelcin zůstane v úřadě ještě dlouho. Zatímco Západ Putina příliš neznal, v kremelských kuloárech tak úplným nováčkem nebyl. V Moskvě začal působit v roce 1996, kdy se stal zástupcem vedoucího vnitřní správy úřadu prezidenta, v březnu 1997 povýšil na vedoucího